

VALENTIN VODNIK KOT NACIONALNOPOLITIČNI PESNIK SLOVENSKEGA RAZSVETLJENSTVA

Osvetlitev z novih vidikov postavlja Vodnikove nacionalnopolitične pesmi, predvsem odi *Ilirija oživiljena* in *Ilirija zveličana*, v tesnejšo zvezo z nacionalnopolitično miselnostjo slovenskih razsvetlencev, zlasti Linhart, Zoisa in Kopitarja. Razčlemba razvoja te miselnosti med letoma 1791 in 1816 vodi do sklepa, da je Vodnikova nacionalnopolitična poezija ne samo izraz pesnikovih individualnih idej, ampak hkrati poetična formulacija programskih zasnutkov, s katerimi so slovenski razsvetljenci v obdobju francoske revolucije, napoleonskih vojn in restavracije prvič tematizirali nacionalnopolitično problematiko slovenstva.

Valentin Vodnik's national-political poems, primarily his odes *Ilirija oživiljena* and *Ilirija zveličana*, are illuminated from new angles when they are related to the national policy contemplated by the prominent Slovene representatives of the Enlightenment: Linhart, Zois, and Kopitar. Vodnik's poems are not merely an expression of his individual ideas but also a poetic formulation of programmatic designs by which the Slovene representatives of the Enlightenment pioneered, in the period marked by the French Revolution, the Napoleonic Wars and the Restoration, the establishment of the Slovene national policy.

Med pesmimi Valentina Vodnika je samo manjši del takih, ki se jim prilaga ime politične poezije v tistem širšem pomenu besede, ki meri na vsa besedila, v katerih se na bolj ali manj pesniški način govori o političnih dogodkih, stvareh in idejah, vendar ne s kateregakoli stališča — na primer le z moralnega ali estetskega — ampak iz perspektive, ki je že sama na sebi politična. Še manj je med temi pesmimi takšnih, ki bi jih lahko imenovali nacionalnopolitične in bi torej šlo za besedila, v katerih se politični problemi zastavljajo na ravni naroda, nacionalne skupnosti kot temeljnega zgodovinskega subjekta, ki s svojim obstojem določa tudi politično življenje, državne oblike in ustanove.

Kljub tej maloštevilnosti so Vodnikove nacionalnopolitične pesmi v marsikaterem pogledu izjemnega pomena. Mednje spadata obe najobsežnejši pesniški besedili, *Ilirija oživiljena* in *Ilirija zveličana* — prva pesnikova najučinkovitejša in najbolj znana, druga po mnenju mnogih razlagalcev zaradi vsebine in oblike verjetno najbolj problematična pesem. To seveda še ni pravi razlog za posebno upoštevanje teh tekstov. Njihov pomen je potrebno gledati na ozadju splošnega razvoja slovenske politične in nacionalnopolitične poezije. Vse do Vodnika se je politična stvarnost le poredko pojavljala v skromnem obzoru takratnega nabožnega, ljudskega, prigodniškega, bukovniškega, od Pisanic naprej že tudi umetnega pesništva; in kolikor se je, se je to zgodilo v zelo omejeni podobi — bodisi kot pasiven odziv na obstoječo državno oblast, ki so jo v tradicionalnih dinastičnih odah in elegijah slavili pesniki Pisanic, na čelu z J. D. Devom, za njim tudi mladi Vodnik, ali pa v obliki konservativnega ljudskega komentiranja jožefinskih reform, francoske revolucije in napoleonskih vojn, po svojem bistvu bolj moralističnega kot političnega (anonimni *Pesem od tega rezsvetljeniga sveta* in *Žalostna pesem od Ludvika, fran-*

coskiga krala, Andreaševa Francoska vojska in druge).¹ Na takšnem ozadju se Vodnikove politične pesmi zares uveljavljajo kot prve izrazite, v pravem pomenu slovenske politične pesmi; pri tem jim pomen in vlogo povečuje zlasti dejstvo, da so med njimi že tudi prva slovenska nacionalnopolitična, na pesniško raven postavljena besedila. Z njimi se začenja ne samo nacionalnopolitična poezija v slovenskem kulturnem prostoru, ampak že tudi nacionalnopolitična miselnost sploh, saj bi ji v Vodnikovem času zunaj medija njegovih pesmi komajda našli ustrezne, izrazite in pomembne formulacije.

Na tej ravni se ob Vodnikovih nacionalnopolitičnih pesmih ponuja vrsta vprašanj, o katerih literarna zgodovina še ni kaj prida razmišljala; pa tudi slovenska politična zgodovina, za katero bi ta vprašanja utegnili biti zanimiva, jim še ni posvetila zadostne pozornosti. Večina analiz, namenjenih Vodnikovi *Iliriji oživiljeni, Iliriji zveličani* in drugim manjšim tekstom, jih je večidel jemala kot izraz zgolj Vodnikove individualne miselnosti ali kot odmev na zunanji položaj njegove osebne usode, ne pa kot člen širšega političnega, ideološkega, kulturnega dogajanja. Morda je k temu po svoje pripomoglo ravno dejstvo, da je imela oda Napoleonu za pesnikovo osebo znane posledice, ki so bile seveda individualne, saj se jih ne dá povezati s širšo nacionalnopolitično represijo. Kljub temu se ravno ob odah o Iliriji vsiljuje vprašanje, ali niso ideje teh pesmi takšne, da jih je mogoče ali celo potrebno povezati s širšim ideološkim zaledjem.

To zaledje so Vodniku seveda lahko dajale samo ideje razsvetljenstva, iz katerega je črpal spodbude za svoje vsestransko, tako literarno kot tudi neliterarno, časnikarsko, šolniško, znanstveno in drugo delovanje. Ker pa je bil z razsvetljenstvom povezan predvsem prek Zoisovega kroga in se je po letu 1794 izoblikoval v razsvetljenca ob najtesnejših stikih z njegovimi starejšimi in mlajšimi člani, je skoraj gotovo, da je izvire Vodnikovi nacionalnopolitični miselnosti, ki se je nazorno utelesila v njegovih političnih pesmih, potrebno iskati prav v tem krogu. Vprašanje o nacionalnopolitični poeziji Valentina Vodnika se torej nujno povezuje z vprašanjem, kakšna je bila nacionalnopolitična misel slovenskih razsvetlencev. To pa seveda s pogojem, da jo je mogoče razbrati iz skromnega gradiva posameznih izjav, dogodkov in dejstev, nato pa smiselno povezati z nacionalnopolitičnimi idejami Vodnikovih pesmi.

Izhodišče v tako postavljeno problematiko mora biti natančnejša analiza poti, ki jo je prehodila Vodnikova politična poezija od prvih, skromnih, s tem imenom komaj označljivih začetkov do svoje zrelosti, ko se je dvignila na raven prave nacionalnopolitične pesmi. Njen začetek je elegija na smrt Marije Terezije, ki jo je pod naslovom *Kraynske modrine žalovanje nad smertjo Marie Terezije premodre cesarice* (...) objavil leta 1781 v tretjem zvezku Pisanic. V nji sledi tipu dinastične pesmi, ki jo je s svojimi odami, elegijami in epigrami uvedel v prvem zvezku svojega almanaha že Dev in jo nato gojil v naslednjih zvezkih, bodisi z izvirniki ali s prevodi. Mladi Vodnik se v vsem drži Devovega vzorca. Že Dev je za naslovljenca svoji panegirični politični pesmi, ki je seveda politična zgolj v dinastično legitimističnem smislu, izbral Marijo Terezijo in Jožefa II., za njeno vsebino pa abstraktno slavljenje vzvi-

¹ A. Gspan: Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja. I. knjiga. Ljubljana, 1978, str. 324 isl.

šenosti, kreposti in izjemne pomembnosti njunih monarhičnih oseb. O kakšni zaslužnosti obeh habsburških vladarjev za širjenje razsvetljenstva v Devovih pesmih ni sledu, čeprav seveda ni mogoče izključiti možnosti, da je pesnik vedel zanjo, a je ni želel ali mogel tematizirati. Zato ostaja na ravni baročne dinastične poezije, kjer je v središču vsega načelo dinastične legitimnosti, utelešeno v monarhu, vladajočem po božji milosti in v blaginjo ljudstev; ta so zato samo objekt, ne pa tudi subjekt ali celo izvir politične volje. Vse to velja tudi za Vodnikovo elegijo na cesaričino smrt, kjer prav tako ni sledu o kaki zvezi habsburških cesarjev z razsvetljsko usmeritvijo dobe, še manj seveda o narodnem ali ljudskem subjektu, na katerega naj bi se nanašal monarhični princip. Ljudstvo in narod tu še nista prava subjekta.

Spričo baročno zapletenega in hkrati začetniško nerodnega izrazja Vodnikove ode je takšno stanje stvari iz nje sicer težko razvidno. Jasneje ga je tematiziral v stanovski vložnici *Zadovolne Kraync*, prvič objavljeni v istem zvezku *Pisanic*. Tu je položaj slovenskega kmečko-obrtnega človeka sicer že nazorno zarisan v mejah razsvetljskega empirizma, racionalizma in utilitarizma, vendar brez opaznih političnih razsežnosti. Razmerje med *Kranjcem* in politično oblastjo je bežno nakazano samo v zadnji kitici z verzi:

Useler imam za vse židano volo:
Al' denim v' žovd: al' pak pošli me v' šolo;²

kar seveda pomeni, da »zadovoljni Kranjec« ni popolnoma samostojen subjekt, ampak odvisen od višje državne instance, njenih razumnih ukazov, načrtov in navodil; on sam je le izvajalec vlog, v katere ga ta instanca postavlja. Te verze je v ponovnem natisu pesmi leta 1797 v Veliki pratiki spremenil samo po obliki, ne pa po smislu:

Za vsáko povéle
Mám židano volo:
Al bránit dežéle
Al hóditi v' šolo.

V tem času je bil že nekaj let vključen v Zoisove preradne načrte, po Linhartovi smrti pa zmeraj bolj njegov glavni literarni, časnikarski, deloma tudi jezikoslovni sodelavec. Da je sredi devetdesetih let že podrobneje študiral Linhartovo zgodovino slovenskih dežel, je verjetno; prav tako, da je v nji opazil narodnostne, tu in tam politične, izjemoma tudi nacionalnopolitične poudarke. Vendar sledov miselnosti, ki naj bi se vanjo na ta način in v pogovorih s Zoisom uvajal, v Vodnikovih verzih in drugih besedilih do 1800 in še čez ni opaziti. V tesnejši stik s sodobnimi političnimi dogodki in idejami je sicer prihajal kot urednik in časnikar Lublanskih novic; ko je moral poročati po uradnih virih o francoskih porevolucijskih in napoleonskih vojnah, je stopalo politično, državno in tudi nacionalno dogajanje predenj v veliko bolj nazorni podobi, kot ga je mogel doumevati v svoji mladeniški meniški dobi, ko je opeval smrt Marije Terezije in nastop Jožefa II. Kljub temu v maloštevilnih verzih, s katerimi je v letih 1797—1800 spremljal časovno dogajanje, ni opaziti kakih očitnejših znamenj zavesti o političnih, kaj šele nacionalno-

² Vodnikovi verzi so citirani po izdaji: Valentin Vodnik, Zbrano delo, Ljubljana, 1987.

političnih razsežnostih tega dogajanja. Ko je leta 1797 za Lublanske novice prevedel himno L. L. Haschke *Pesem na cesarjov god* po Haydnovi uglasbitvi, ki je pozneje postala avstrijska cesarska himna, je v nji povzel običajna gesla legitimistične ideologije z zvestobo monarhu, dinastiji in obstoječim državnim tvorbam; v tem duhu je spesnil tudi dodatno kitico v čast nadvojvodi Karlu. Res je iz izvornika povzel nekaj misli, ki so vlogo sodobne monarhije postavljale v bolj razsvetljenski, za porevolucijski čas ustrenejši okvir, na primer z verzi:

Njemu zgodi se vesele:
 Našo srečo dopolnit,
 Kakor brate vse dežele
 V'eno zvezo vkup sklenit,
 Poznim nukam drage žele,
 Mir na sveti zapustit.

Gesla o »bratski zvezi« dežel, splošni »sreči« vseh ljudi in trajnem »miru« so odmev razsvetljenske miselnosti, ki jo je Vodnik v tem času že nedvomno priznaval za svojo; hkrati so ta gesla docela vključena v dinastično legitimnost bolj ali manj razsvetljenega absolutizma. V tem okviru seveda še ni bilo nobenega prostora za vlogo ljudstva in naroda kot samostojnih subjektov politike, oblasti in navsezadnje države. Poleg tega so bili teksti, s katerimi je Vodnik tik pred 1800 spremljal politično dogajanje, del protifrancoške in protinapoleonske propagande, v kateri se sestavine nacionalnopolitične misli niso mogle izrecno tematizirati. Pač pa se je to lahko zgodilo po letu 1800, ko je odpor zoper Napoleonovo osvajalno politiko začel dobivati v Španiji, v nemških deželah, na Tirolskem, nazadnje v Rusiji izrazite poteze ljudskega gibanja in celo narodnoosvobodilnega boja. Razvoj v to smer je moral nedvomno vplivati tudi na Zoisov krog in v njegovem okviru na Vodnika. Toda tik pred 1800, ko je kot časnikar in urednik bil v stiku s sprotnim političnim dogajanjem, razvoj še ni bil tako daleč. Ne samo *Pesem na cesarjov god*, ampak tudi drugi njegovi verzi iz Lublanskih novic ostajajo na ravni državno-dinastične ideologije, s tem pa daleč od nacionalnopolitičnih idej. Takšen je iz leta 1798 njegov prevod Denisove štirivrstičnice na Nelsona ali pa iz leta 1799 verzi na Mantovo, ki so jo avstrijske čete znova odvzele Francozom. Ker ni drugih dokumentov o odzivih Zoisovega kroga na vojaško-politične dogodke teh let, je mogoče samo približno sklepati, da niso bili bistveno drugačni od teh, ki jih je Vodnik izvirno ali prevajalsko beležil v prigradnih verzih in časniških poročilih. Kljub vsemu je več kot verjetno, da so razgibana dogajanja tik pred letom 1800 in po njem, v katerih so se uresničevala francoška revolucijska gesla, spreminjale državne meje, razpadale stare in nastajale nove državne tvorbe — da je vse to močno učinkovalo na politično obzorje samega Vodnika in celotnega Zoisovega kroga, ga razširjalo in na novo tematiziralo, s tem pa ustvarjalo podlago za nove politične, zlasti nacionalnopolitične poglede, kakršnih v slovenskem kulturnem prostoru doslej sploh še ni bilo, a jih je novi zgodovinski položaj terjal kot glavno zahtevo časa.

Da je šel Vodnikov razvoj v to smer po letu 1800 razmeroma počasi, je razbrati iz zbirke *Pesme za pokušino* (1806), kjer ni nobene pesmi, ki bi bila v pravem pomenu politična in zlasti nacionalnopolitična. Vanjo je prevzel *Zadovoljnega Kranjca*, ki je predstavljal tisto stopnjo Vodnikove socialnopolitične misli, ki je bila zanj značilna ob prvem vstopu v javnost. Zanimivejša

med novejšimi teksti je samo basen *Nemški in kranjski konj*, ki v naslovu sicer tematizira neko nacionalno razmerje ali celo nasprotje, vendar gre pač še za podobno kulturnopolitično vprašanje, kot ga je poudaril že M. Pohlin v uvodu *Kraynske grammatike* (1768), kjer je opozoril na krivično razmerje med nemščino in slovenščino na Kranjskem. V basen odeti pogovor med nemškim in kranjskim »konjem« je potrebno razumeti kot opozorilo na slabe podlage za gojitev slovenskega jezika, književnosti in kulture.

O tem, da se je Vodnikovo razmerje do nacionalnopolitične problematike vendarle začelo spreminjati že v obdobju pred nastankom Ilirskih provinc, kaže njegova druga zbirka, *Pesmi za brambovce* iz leta 1809. Na prvi pogled so ti prevodi Collinovih oziroma Richterjevih avstrijsko patriotskih verzov samo nov primer legitimistično dinastične poezije, prežete po potrebi protinapoleonske propagande tudi z nekaj razsvetljenskimi prviniami, s tem pa samo ponovitev že znanega tipa politične poezije. Natančnejši pregled Vodnikovih prevodov, ki so v primerjavi z izvirniki precej svobodni, pokaže nekaj posebnosti, pomembnih za razumevanje poznejše Vodnikove nacionalnopolitične pesmi. Ko je poskušal prepesniti Collinovo pesem *Oesterreich über alles*, ji je v slovenskem prevodu dal naslov *Estrajh za vse*; ta zveza se nato ponovi kot refren v sleherni od sedmih kitic; za pesem je torej temeljnega pomena. Smisel naslova se v Vodnikovi varianti skoraj neopazno, pa vendar v temelju spremeni, kajti če je v Collinovi izvirni obliki avstrijska monarhija postavljena »čez vse«, s tem pa tudi nad interese posameznih členov, ljudstev in narodov, je v Vodnikovem refrenu razglašena za državo, ki obstaja »za vse«, se pravi za različne dežele, ljudstva in narode, ki jo sestavljajo kot enoto.

Seveda je čisto mogoče, da se je Vodniku ta sintagma zapisala bolj po naključju kot namenoma; morda iz stilno-zvočnih razlogov. Vendar je pozornosti vredno dejstvo, da sta jo opazila in se ji čudila že Zois in Kopitar. Ko je Zois Kopitarju na Dunaj 8. marca 1809 sporočal o Vodnikovih prevodih brambovskih pesmi, je lakonično ugotovil: »Zadnji Adagio je preložil z Esterjih za vsè, ak' lè chè.«³ Zdi se, da želi diskretni Zois na svoj previdni način opozoriti Kopitarja na posebni poudarek Vodnikovega prevajanja. Kopitar je na to odgovoril 16. marca 1809: »Estereih za vse = Ö. für alle. Vodnik se najbrž boji trdega čez vse?«⁴ Kopitar si je torej poskušal spremembo razložiti zgolj s stilno-zvočnimi razlogi, vendar je svoji razlagi dal obliko odprtega, negotovega ali celo dvoumnega vprašanja, kar je mogoče razumeti kot strinjanje s Zoisovim namigom. Če je takšno tolmačenje pravilno, potem moramo v Vodnikovi korekturi nemškega izvirnika videti geslo nacionalnopolitične ideologije, ki se v smislu Linhartovega avstroslavizma iz leta 1791 bliža drugačnemu pojmovanju avstrijske državne tvorbe, kot je bila tradicionalno dinastična; pojmovanju, ki je v nji videlo skupnost različnih narodov, med katerimi so prevladovali slovanski, in ki jo je treba zato razumeti kot skupno državo za vse te narode.

Nekoliko drugačen, vendar spet izrazito nacionalnopolitičen moment je vnesel Vodnik v prevod Collinove pesmi *Wehrmannslust*, ki je dobila v nje-

³ V izvirniku: »Letzteres Adagio hat er mit Esterjih sa vsè, ak' lè zhè — gegeben.« (F. Kidrič, Zoisova korespondenca 1808—1809, Ljubljana, 1939, str. 175.)

⁴ V izvirniku: »E/tereih sa v/e = Ö. für alle. Vodnik fürchtet etwa das harte zhes v/e?« (F. Kidrič, Zoisova korespondenca, n. m, str. 184.)

govem prevodu naslov *Brambovska dobra volja*. Collinovo tretjo kitico, ki je imela čisto splošno, abstraktno bledo podobo, je nadomestil s popolnoma konkretno:

Drava čigáva je?
Soča čigáva je?
Ih bomo varvali
Kdó jih če pít?

S tem je ne samo stopnjeval bojevitost besedila, ampak jo je naravnal v drugačno smer od izvirne: v tej je bil govor o obrambi Avstrije nasploh, Vodnikova kitica pa sprašuje izrecno o obrambi slovenskih narodnih meja, začrtanih z Dravo in Sočo. Ta vprašanja seveda vključuje v okvir dinastično legitimistične miselnosti, toda tako, da vanjo vnašajo poudarke nastajajoče nacionalnopolitične ideologije.

Od tod je samo še korak do obeh osrednjih tekstov Vodnikove politične poezije, do *Ilirije oživiljene* in *Ilirije zveličane*. Čeprav sta nastali v različnih političnozgodovinskih fazah — prva za časa francoskih Ilirskih provinc, druga šele v letu 1816—1817 in s tem pod obnovljeno avstrijsko oblastjo v slovenskih deželah — je med njima najtesnejša zveza, na kar opozarjata že oba naslova, ob tem pa tudi številne okoliščine njunega nastanka, smisla in odmeva. Obe pesmi obravnavata isto temo, tj. restitucijo nekdanje »Ilirije« kot posebne državne tvorbe, vendar vsaka drugače, primerno spreminjajočim se zunanjim zgodovinskim razmeram: *Ilirija oživiljena* opeva vrnitev »ilirske« državnosti v okviru političnega zemljevida Evrope, kot ga je v letih 1809—1813 skrojila Napoleonova osvajalna politika, *Ilirija zveličana* govori o isti stvari, toda že v spremenjenem političnem položaju, kot ga je ustvarila leta 1814 do 1815 evropska restavracija po Metternichovih predlogih in po sklepih dunajskega kongresa, potrjenih z ustanovitvijo »svete alianse«. O tem, da gre v obeh pesmih za izrazito nacionalnopolitično problematiko, ne more biti dvoma, kar pomeni, da se je šele z njima izoblikovala Vodnikova politična poezija v pravem pomenu besede, in to na ravni nacionalnopolitične ideologije. Šele s tem je stopilo slovensko pesništvo v območje tematike, ki je v sklenjeni črti, čeprav z občasnimi presledki — od Prešernove *Zdravljice* prek Jenkovih, Gregorčičevih, Aškerčevih, Župančičevih pesmi do Gradnikovih, Kajuhovih ali Borovih verzov, v katerih se je prikazoval slovenski narodni položaj od prve do druge svetovne vojne — ustvarjala poseben segment slovenske politične poezije. Na njenem začetku sta Vodnikovi »ilirski« odi, ki predstavljata ne samo vrh njegove nacionalnopolitične lirike, ampak sta med tematsko najizrazitejšimi, čeprav pesniško ne ravno najodličnejšimi primerki takšne slovenske poezije.

O tem, kako osrednje mesto zavzemata v Vodnikovi politični liriki, pričuje primerjava obeh tekstov z drugimi njegovimi prigodnimi verzi iz let 1809 do 1815, ki so nastali v zvezi s političnimi dogodki, tj. s prihodom Francozov, nastankom Ilirskih provinc, pa tudi z njihovim koncem, obnovo avstrijske oblasti in koncem evropskega napoleonskega obdobja. V ta krog je mogoče prišteti nekaj malega napisov, ki jih je Vodnik spesnil za politične proslave francoske in zatem avstrijske oblasti, predvsem pa obe prigodnici iz leta 1814, *Premagova veseljica* in *Mirov god*. V nobenem teh besedil se ne pojavlja nacionalnopolitična misel, pač pa se zlasti pod obnovljeno avstrijsko upravo

njihova ideološka vsebina omejuje ne toliko na proslavljanje habsburške cesarske hiše, kolikor bolj na opevanje miru, s katerim se je v Evropo in tudi v avstrijske dežele vrnil mir. Ta poudarek je bil sicer v skladu z ideologijo protinapoleonske koalicije in iz nje potekajoče restavracije, kot si jo je zamisljal Metternich; vendar ni dvoma, da je postal Vodnik leta 1813 »pesnik miru« ne iz razumskega računa, ampak iz srčnega nagnjenja, saj že v času Ilirskih provinc z ničimer ni kazal, da bi bil navdušen za neprestano vojno stanje, v katero je spravljalna Evropa Napoleonova imperialna politika. Prav iz tega zornega kota se pokaže poseben pomen njegove nacionalnopolitične poezije v letih 1809—1816. Kot je v času Ilirskih provinc ne glede na menjačo se vojno srečo francoskih in drugih vojsk proslavljal Napoleonovo obnovo »Ilirije«, tako se je po prigodnih pesmih o miru, napisanih v letih 1813—1815, spet vrnil k nacionalnopolitični temi z *Ilirijo zveličano*, kar si je mogoče razlagati samo z izjemno pomembnostjo te ideje, ki mu je postala v teh letih konstantna tema »visoke« poezije.

Seveda se nacionalnopolitična pomembnost obeh ód pokaže šele s kritično presojo tradicionalnih razlag, ki so to pomembnost spregledovale ali celo namenoma potiskale v ozadje. Že ob prvi objavi *Ilirije oživljene* so v redkih javnih ali zasebnih odzivih poudarjali predvsem splošno ljubezen do domovine, ki da je zanjo značilna, hvalili njene domnevne pesniške odlike ali grajali stilno-verzne pomanjkljivosti, vendar praviloma niso omenjali njene bistvene ideje ali namena. J. N. Primic je sicer poročal Vodniku o navdušenju, ki ga je izzvala na Štajerskem, ne da bi jasneje omenil razloge za to; Kopitar je Zoisu in Dobrovskemu omenjal pesem z lakonično kritiko njenega neprimerno poskočnega verza, pa tudi zaradi razumske obravnave snovi, ne da bi se spuščal v ozadje in pomen same ode.⁵ Po svoje je pripomogla k omalovaževanju nacionalnopolitičnega pomena pesmi tudi avstrijska državna oblast, ko je leta 1814 v postopku za Vodnikovo prisilno upokožitev obravnavala *Ilirijo oživljeno* kot enega od odločilnih razlogov za takšno degradacijo. Vendar si v razlagi besedila komisije in uradi niso bili enotni. Razlagali so jo deloma kot slavospev Napoleonu in s tem kot izraz pravega frankofilstva; deloma kot znamenje sicer hvalevrednega entuziazma za slovenski jezik; nazadnje tudi kot posledico zadovoljstva, da se je obnovila stara »Ilirija«. V celoti vzeto je prevladala ocena, da se Vodnik vendarle ni pregrešil zoper avstrijski patriotizem, tako da v končnem sklepu o odpustitvi iz službe *Ilirije oživljene* sploh niso več upoštevali, ampak kot glavni razlog navedli samo še domnevno članstvo v francoski prostozidarski loži.⁶ Takšna ocena óde Vodniku sicer ni bistveno koristila, res pa je, da je hote ali nehote zabrisala pravi nacionalnopolitični pomen njegovega besedila, s tem da ga je predstavila na raven zgolj jezikovne, prosvetne in deželnapatriotične problematike.

Njeno argumentacijo so z različnimi poudarki sprejemali in tako ali drugače upoštevali skoraj vsi poznejši raziskovalci, vse do F. Kidriča, I. Prijatelja in A. Gspana. Ta je v svojem sintetičnem pregledu Vodnikove poezije med razlogi za nastanek *Ilirije oživljene* omenil pesnikovo iskreno navdušenje

⁵ I. Prijatelj: Slovenščina pod Napoleonom. Veda 1911, str. 586.

⁶ I. Grafenauer: Vodnikova »Ilirija oživljena« slavospev na slovensko zgodovino. DS 1917.

za novo oblast, ki da je dala Slovincem večje možnosti kulturnega in jezikovnega razvoja, kar je v skladu s splošno razširjenim prepričanjem, da gre v pesmi predvsem za zadovoljstvo, ki ga je Vodnik čutil spričo uvajanja slovenščine v francosko-ilirske šole.⁷ Vendar je težava takšne razlage ravno ta, da v besedilu *Ilirije oživljene* ta moment ne igra nobene vloge, kultura in jezik slovenskega naroda pa tudi drugih Slovanov v pesmi sploh nista omenjena, pač pa je ves čas govor samo o »Iliriji«, njenem obstoju in zgodovini, kot o državni tvorbi, ki je že nekoč obstajala, nato izginila, a jo je Napoleon obnovil in ji spet podelil državnopravni status, tako da bo lahko sredi Evrope zavzela podobno mesto, kot ga je imel v stari Grčiji Korint, ki je za Aleksandra Velikega postal celó grško glavno mesto:

Na Grecie čelu
Korinto stoji.
Iliria v' sercu
Európe leži.

Brž ko upoštevamo ta in druga dejstva, postane očitno, da terja drugačno razlago ne samo smisel pesmi, ampak tudi zgodovina njenega nastanka.

Podobno je z razumevanjem in zgodovinsko-genetično razlago *Ilirije zveličane*. V zvezi s to najobsežnejšo Vodnikovo pesmijo je na splošno prevladala sodba, da je nastala iz pesnikovega prizadevanja, da bi se znova prikupil avstrijskim oblastem, dokazal svojo lojalnost, s tem pa omogočil preklic prisilne upokojitve. F. Kidrič je sicer v razlagi njenega nastanka poskušal upoštevati tudi konkretne okoliščine, ki so v letu 1816 spremljale njeno genezo, zlasti Zoisov osebni stik z Metternichom; vendar je ostajal v svoji končni sodbi pri uveljavljenem mnenju.⁸ I. Grafenauer je resda že leta 1918 opozoril na dejstvo, da je utegnila biti glavna spodbuda za Vodnikovo zamisel *Ilirije zveličane* vendarle predvsem ustanovitev stolice za slovenski jezik na ljubljanskem liceju, na kar da kaže predvsem začetek njene starejše variante.⁹ Pri tem je spregledal, da začetek zadnje od ohranjenih variant opozarja še na možnost drugačne, odločilnejše razlage. Pesem je tolmačil na podobni jezikovni in kulturnopolitični ravni kot *Ilirijo oživljeno*, čeprav se je tudi zdaj ponujala bistveno pomembnejša, nacionalnopolitična razlaga. Zato je tudi A. Gspan, ko je strnil vse znane argumente, ponovil sodbo, da gre v *Iliriji zveličani* predvsem za poskus pesnikove rehabilitacije pred avstrijskimi oblastmi, resda s pripombo, da je v nastanku pesmi morda igral neko vlogo tudi odziv na ustanavljanje ljubljanske jezikovne stolice; da pa v pesmi vendarle prevladuje nerodno prizadevanje, kako si pridobiti izgubljeno zaupanje in naklonjenost habsburške oblasti.¹⁰

Za pravilnejšo presojo naštetih vprašanj je seveda najbolj odločilno, da se Vodnikova nacionalnopolitična poezija, kakršno je izoblikoval z obema odama o »Iliriji«, postavi v pravi zgodovinski kontekst. Tega je potrebno iskati v nacionalnopolitični miselnosti slovenskih razsvetljencev, zbranih v

⁷ Zgodovina slovenskega slovstva. I. Do začetkov romantike. Ljubljana, 1956, str. 420.

⁸ F. Kidrič: Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti. Ljubljana, 1929—1938, str. 650—651.

⁹ I. Grafenauer: Valentin Vodnik — pesnik. Ljubljana, 1918, str. 151 isl.

¹⁰ Zgodovina slovenskega slovstva, n. m., str. 420—421.

Zoisovem krogu, in pa v širšem zgodovinskem dogajanju, na katero se je ta miselnost odzivala v obdobju med 1790 in 1816. To zadnje je sicer iz zgodovinskih analiz dovolj znano; nasprotno pa so o prvem podatki skromni, in kolikor jih je, še ne dovolj raziskani ali izkoriščeni.

Kljub temu je s primerno pazljivostjo iz obojega mogoče sestaviti podobo, ki s celoto svojih sestavin bolje osvetli mesto, ki gre v razvoju razsvetljenske nacionalnopolitične ideologije Vodnikovi poeziji. Seveda bi bilo v tej smeri velikega pomena vedeti, kakšni so bili o teh vprašanih Zoisovi nazori, saj ni mogoče mimo domneve, da je bil — tako kot v večini drugih stvari — Zois tudi v tej stvari vodilna, spodbujevalna in usmerjevalna osebnost svojega kroga; zaradi njegove znane previdnosti in zadržane skromnosti pa ravno o tej strani Zoisove dejavnosti skoraj ni podatkov. Pač pa je kot izhodišče vanjo na razpolago nekaj malega Linhartovih izjav, ki jih je zaradi njihove pomembnosti slovenska zgodovinska veda že upravičeno imenovala »prvi politični tekst slovenskega narodnega preroda«. ¹¹ S to oznako je F. Zwitter opredelil neko mesto v Linhartovem predgovoru k drugi knjigi dela *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*, napisanem sredi novembra 1791. Tu je na kratko rečeno: »Zdi se, da prinaša Ilirski dvorni urad na Dunaju ogrskim Slovanom, katerim je pravzaprav namenjen, znamenito dobo.« ¹² V zvezi s tem stavkom je važno vedeti, da stoji takoj za odstavkom, v katerem Linhart ugotavlja številnost Slovanov v Avstriji, ki da bi se morala torej imenovati slovenska država, na koncu pa predlaga, da »preštejmo milijone Slovanov in presodimo, kaj so za Avstrijo in kaj bi zanjo lahko bili!!!« ¹³ Tudi ni brez pomena dejstvo, da je Linhart v rokopisu svojo misel o »slovanski« Avstriji podprl s pozivom cesarju Leopoldu II., ki naj se zavzame za to idejo; da pa je cenzura to mesto črtala, tako da je ostal samo stavek o pomembnosti Ilirskega dvornega urada za južne Slovane v okviru Ogrske. ¹⁴ Iz Linhartovega pisma M. Kuraltu 31. avgusta 1791 je videti, da se je to leto posebej zanimal za takšno pisarno, ki je bila na Dunaju ustanovljena 21. februarja 1791 na zahtevo srbskih odposlancev na saboru v Temišvaru, kjer so zoper madžarski pritisk terjali lasten teritorij, avtonomijo in dvorsko politično pisarno. ¹⁵ Dunajski dvor je zadnjo zahtevo sprejel, pač kot dobrodošlo v boju z madžarskim avtonomizmom in kot sredstvo pritiska nanj; toda že leta 1792 je bila dunajska dvorska pisarna ukinjena, kar je pomenilo, da je na Dunaju zmagala politika sporazumevanja z madžarsko stranjo in ji torej koncesije drugim narodom niso bile več potrebne.

V luči teh dejstev se Linhartova izjava zares kaže kot prvi slovenski politični tekst; razlagati jo je mogoče kot izraz Linhartove nacionalnopolitične misli, pa ne le njegove, ampak morda tudi Zoisove in še koga v slovenskem razsvetljenskem krogu. Kolikor je zares domišljena, čeprav morda ne do kraja izrečena, bi jo smeli razumeti v tem smislu, kot da je Linhartu pred očmi možnost, da se znotraj takratnega avstrijsko-ogrškega državnega ozemlja

¹¹ F. Zwitter: Linhartova doba, misel in delo. V: A. T. Linhart, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije, Ljubljana, 1981, str. 330.

¹² A. T. Linhart: Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije, Ljubljana, 1981, str. 171, 329.

¹³ N. m., str. 171.

¹⁴ N. m., str. 329.

¹⁵ A. T. Linhart: Zbrano delo. Prva knjiga, Ljubljana, 1950, str. 317.

ustvari posebna državnopravna enota, ki bi zajela vase Srbe na jugu Ogrske in morda tudi Hrvate. O Slovencih v tej zvezi ni govora, toda iz konteksta je mogoče sklepati, da je šlo Linhartu za vse Slované v Avstriji, ki naj bi jim postavljane novih državnih organov dajalo večje pravice, teritorialno in večjo politično avtonomijo. To bi pomenilo, da se v njegovi izjavi v prvih plahih obrisih prikazuje misel na zasnutek nekakšne južnoslovanske državnosti na jugu takratne avstrijsko-ogrske države; ta misel je kot predhodnica poznejšemu načrtu za trialistično preureditev habsburške monarhije ali celo federativne preosnove avstrijsko-ogrskega državnega prostora. Izraz »Ilirija« je v tej zvezi seveda samo tradicionalna metafora, ki je Linhartu zgodovinsko neveljavna, saj je v svojem predgovoru po Schlözerjevem zgledu živahno zanikal vsako zvezo današnjega slovanskega življa na Balkanu z nekdanjimi Iliri; toda če med obojimi ni nobene nacionalno-genetične povezave, pa ostaja Slovanom po nekdanjih Ilirih pravica do državne teritorialnosti. Kolikor namreč posedujejo njihova nekdanja ozemlja, so s tem tudi dediči nekdanje ilirske državnosti. S tem se ideja o »Iliriji« spreminja v aktualno geslo nacionalno-politične ideologije; in čeprav za zdaj samo v obliki nekakšne bolj ali manj fiktivne Ilirske državne pisarne na Dunaju, ji Linhart že posveča precejšnjo pozornost, kar spet ne bi bilo mogoče, če ne bi v razsvetljenem krogu obstajala vsaj zasnova nacionalnopolitične misli, ki je prek takšnih zgodovinskih metafor in sodobnih analogij tipala za svojimi prvimi formulacijami.

Iz devetdesetih let in tudi pozneje ni nobenih znamenj, ki bi kazala na Zoisovo udeležbo v snovanju takšne nacionalnopolitične ideologije. Vendar si skorajda ni mogoče misliti, da bi se Linhart v letu 1791 zanimal za politične novosti, ki so se obetale z Ilirsko državno pisarno, brez Zoisove vednosti, morda celo spodbude. Zato je mogoče domnevati, da tudi Vodnik ni postajal po letu 1794 pozoren na »ilirski« politični problem samo ob študiju Linhartove zgodovine, ampak tudi iz živih pogovorov v Zoisovem krogu. Vrtinec napoleonskih vojn proti koncu tega desetletja in okoli 1800 jih je sicer za nekaj časa preglasil, toda po tem letu je problematika znova postala aktualna, saj so novi politični dogodki spet obrnili pozornost k združevanju »ilirskih« pokrajin na jugu Avstrije, pa ne samo tam, ampak zdaj že tudi južneje ob Jadranu in vse do Dubrovnika. Avstrija je leta 1797 dobila v campoformijskem miru beneško Istro in Dalmacijo, ki sta bili nekdanj območje Ilirije, od humanizma naprej pa sta veljali za »ilirsko« področje; in tako je leta 1803 nastal načrt o združitvi primorskih ozemelj od Trsta do Kotora v enoten primorski gubernij. Toda še preden je ta ideja dozorela, so Istro in Dalmacijo pridobili Francozi in jo priključili h kraljevini Italiji, kar pa ni preprečilo, da se ne bi ideja o takšni »ilirski« enoti še okrepila, saj je ravno zdaj v nekaterih dalmatinskih krogih dozorela v misel, naj bi se teritoriji med Jadranom, Drimom, Taro, Savo in Rašo združili po vzoru nekdanje rimske province Ilirije. Ustanovitev Ilirskih provinc v oktobru 1809 je bila naraven sklep takih nacionalnopolitičnih pričakovanj, čeprav so bili stvarni razlogi, ki so pripeljali Napoleona do postavitve nove državne ali poldržavne tvorbe, seveda pretežno vojaški, osvaja- jalni in zunanje-politični.¹⁶

¹⁶ F. Zwitter: *Les origines de l'Illyrisme politique et la création des Provinces Illyriennes*. Le Monde slave, 1933; Đ. Samardžić: *Motivi formiranja Ilirskih provincija i položaj Marmonta kao generalnog guvernera*. Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu V/1957.

Navzkrižna dogajanja, ki so od leta 1797 naprej vodila polagoma k upravni, nazadnje celo novi državni organizaciji ne samo hrvaško-dalmatinskih, ampak tudi slovenskih dežel, v Zoisovem krogu niso mogla ostati neopažena. Ob dejstvu, da je priznanje »ilirske«, tj. južnoslovanske avtonomije na jugu avstrijsko-ogrskega državnega ozemlja zbudilo v Linhartu najživahnejše upe, je mogoče sklepati, da so enake simpatije zbužali tudi najnovejši načrti za državno skupnost in večjo avtonomnost »ilirskih« dežel, bodisi pod Avstrijo ali v zvezi z novimi francoskimi posegi v ustaljene državne meje. To pa pomeni, da Vodnika, verjetno tudi Zoisa in Kopitarja, ki je leta 1809 bil že na Dunaju, a je ostal z Ljubljano v živahnih pisemskih stikih, nastanek Ilirskih provinc ni našel popolnoma nepripravljenega.

Njihovo osebno razmerje do nove državno-teritorialne tvorbe in njenih oblasti je bilo sicer različno. Zois je veljal za avstrofila, toda bil je v tesnih, družabnih in prijateljskih stikih s francoskimi uradniki, z Marmontom, Dauchyem in Zellijem; do Napoleonove politike, iz katere se je rodila nova »Ilirija«, je bil zadržan, toda to je bilo gotovo tudi v zvezi z dejstvom, da kot stvaren in poučen opazovalec političnih dogodkov ni verjel v trajnost Ilirskih provinc in je v skladu z nasprotujočimi si vestmi o tem, da jih utegne Napoleon vrniti Avstriji, računal na njihov bližnji konec. To seveda ni pomenilo, da mu ideja o avtonomni »ilirski« teritorialni enoti ne bi bila simpatična, saj se je zdela kot razširitev tistega, kar je zapisal Linhart že v letu 1791; toda takšno enoto si je realneje predstavljal v okviru avstrijske monarhije. Kopitar je bil v tem času avstrijski podanik, vendar je z zanimanjem spremljal vse dogajanje v Ljubljani, zlasti možnosti za uvedbo slovenščine v šole, morda celo v javno upravo; toda bil je še bližji izvirni politični informaciji in ves čas Ilirskih provinc ni verjel v njihov daljši obstoj, ampak pričakoval njihov skorajšnji konec. Vodnik je bil nasprotno že po službenem položaju povezan s francosko upravo; zdi se, da si je obetal daljšo dobo nove nastale »Ilirije«, bil je seveda pod vtisom možnosti, ki so se obetale slovenščini v šolstvu, in končno mu je poklicni pesniški entuziazem pomagal, da je za svojo pesniško temo sprejel idejo, ki v stvarnosti nikakor ni bila tako trdna, zanesljiva in politično nedolžna, kot se je zdela v pesniški domišljiji. Iz teh in drugih dispozicij mu je v prvi polovici leta 1811 nastala *Ilirija oživiljena*. Po svojem bistvu je ta oda nacionalnopolitična pesem, ki pristaja na sicer že ovrženo tezo o istovetnosti južnih Slovanov z nekdanjimi Iliri, toda ta zmotni pogled ji rabi kot argument za proslavljanje nove državne tvorbe, ki da je po svojem zgodovinskopravnem izvoru legitimna, po svoji sodobni vlogi pa nujna za državno življenje južnoslovanskih ljudstev in narodov, ki naseljujejo njene dežele. Iz tega zornega kota je v nji mogoče prepoznati naravno nadaljevanje nacionalnopolitične misli, ki jo je leta 1791 na kratko nakazal Linhart, a jo je vrsta zunanjih dogodkov in njen lastni notranji razvoj do leta 1809 ne samo ohranjala, ampak tudi stopnjevala do podobe, ki jo postavlja *Ilirija oživiljena*. Njena odločilna novost, ki jo dviga nad to, kar je domislil že Linhart in kar sta verjetno sprejemala kot nacionalnopolitično možnost Zoisa in Kopitarja, tisto torej, kar je izvirno Vodnikovo, je seveda pristanek na tvegano misel, da bi se združevanje južnoslovanskih dežel v avtonomnejšo državno enoto ne izvršilo v tradicionalnem okviru avstrijske monarhije, ampak zunaj nje, v naslonitvi na druge evropske državne centre in morda že kar

v obliki samostojne državne tvorbe. S tem je slovenska nacionalnopolitična ideologija nedvomno dosegla svoj prvi vrh, ki pa spet ni samo Vodnikova zasluga, ampak ga je potrebno razumeti iz celote slovenskega razsvetljenstva in iz njegovega prizadevanja, da bi doumelo nekatere najsplošnejše vidike slovenskega nacionalnopolitičnega položaja. Iz Linhartovega poskusa v letu 1791 in iz Vodnikove *Ilirije ožijoljene* se dá razbrati, da je slovensko razsvetljenje vsaj v zametkih zasnovalo že oba možna pogleda na problem državnega »jugoslovanstva« — združevanje južnoslovanskih narodov v okviru avstrijsko-ogrškega državnega organizma ali pa zunaj njega v obliki bolj ali manj samostojne državnosti.

Seveda je najti tudi v Vodnikovi ideji *Ilirije ožijoljene* nekaj negotovih vprašanj, ki so v nadaljnjem razvoju političnega »jugoslovanstva« ostajala odprta. Mednje spada zlasti razmerje med različnimi južnoslovanskimi narodi, njihovimi jeziki in kulturami. V besedilu óde o tem vprašanju sicer ni sledu, čutiti ga je samo v kiticah, kjer je rečeno:

Ilirsko me kliče
Latinic in Grék,
Slovensko mi pravio
Domači vse prék.

Dobrovčan, Kotòran,
Primoric, Gorénc,
Pokópjan po starim
Se zove Slovénc.

Ker je bil pomen besede Slovenec v Vodnikovem času še zmeraj ne do kraja opredeljen, tako da je lahko pomenila Slovenca v današnjem pomenu, lahko pa tudi Slovane nasploh, je Vodnik na tem mestu uporabil njeno večznačnost, da bi združil v enoto nekaj, kar je sicer njemu samemu in drugim razsvetljencem veljalo za različno.¹⁷ Zato je za boljše razumevanje teh mest v Vodnikovi odi potrebno pritegniti še druga njegova besedila iz tega časa, kjer je natančneje formuliral svoj pogled na razmerje med južnoslovanskimi narodi, jeziki in kulturami, ki so se po 1809 ne samo teoretično, ampak dejansko znašli v skupni državno-upravni enoti. To je bilo nujno spričo dejstva, da je bil ilirski guverner, maršal Marmont, v letu 1809—1810 naklonjen misli, da bi se v šolstvu Ilirskih provinc uveljavil kot edini jezik dalmatinsko-štokavski, ki je veljal za »ilirskega« nasploh, kar pomeni, da bi mu bila žrtvovana knjižna slovenščina. V ta namen je prišel v Ljubljano profesor Siveriç, da bi bil tu profesor »ilirskega« jezika.¹⁸ Zoper ta načrt je Vodnik sredi leta 1811, ko je izšla njegova slovnica *Pismenost ali gramatika za perve šole*, zasnoval svojo »spomenico« o slovenskem jeziku in jo hkrati s slovnico poslal francoski vladi.¹⁹ Smisel njegovega nasprotnega predloga je bil, naj se upošteva dejstvo, da se jezik »Ilircev« deli na dve nareçji, srbsko in slovensko, »ilirsko« in

¹⁷ Za Vodnikovo pojmovanje imena Slovenec gl. njegov spis *Povedanje od slovenskiga jezika*. V letih 1806—1812 se je sicer to pojmovanje že začelo spreminjati in se s privzemom češkega termina Slovan približalo današnjji rabi.

¹⁸ Siveriç (Sivriç, Siverich) je bil dalmatinski duhovnik in priložnostni latinski pesnik; v Ljubljani je učil hrvaščino dejansko najbrž samo Marmontove častnike.

¹⁹ Vodnikovo promemorijo o slovenskem jeziku je objavil I. Prijatelj v slovenskem prevodu v razpravi *Slovenščina pod Napoleonom* (Veda 1911).

»vendsko«, pri čemer je pod »srbskim« mislil na dalmatinsko-štokavski govor; in da je treba za šolstvo in izobrazbo usposobiti oba, s posebno slovnico za vsakega posebej, kar je seveda pomenilo, da ju je treba gojiti kot dvoje samostojnih knjižnih jezikov v sicer skupni državni enoti. Kot nasprotno utež njuni različnosti postavlja Vodnik v svoji spomenici željo po prihodnjem zблиževanju obeh »narečij«; kako si je takšno zблиžanje zamišljal, iz spomenice ni razvidno, gotovo je samo to, da ne bi pristal na žrtvovanje slovenščine hrvaškemu ali srbskemu jeziku, na kar je v obdobju ilirizma mislil Vraz. Da je meril bolj na utopično stapljanje obeh jezikovnih sestavov, kaže stavek: »Dotelej pa, dokler si ne podamo rok, se naj prevajajo akti ali v obe narečji za vsako teh dveh strank posebej, ali pa se naj najde spretna roka, ki bi si mogla upati, prirediti prestavo tako, da bo razumljiva obema.«²⁰

Vodnikov pogled na razmerje med različnimi južnoslovanskimi narodi, združenimi prvič v državno-upravno enoto zunaj avstrijske monarhije, je bil torej načelno in praktično jasen za konkretno sedanost, medtem ko je za prihodnost puščal odprto možnost negotovega približevanja in stapljanja različnih jezikov v enoten ali vsaj mešan jezikovni sistem. Kot je znano, je s svojim predlogom dveh jezikov leta 1811 uspel, kar je imelo za posledico, da dalmatinska štokavščina v slovenskem delu Ilirskih provinc ni bila uvedena kot deželni jezik v šole; toda pri tem je imel nedvomno odločilno vlogo tudi Zois, na kar namiguje Kopitar v svojih pismih iz tega časa, ko je bil Zois v osebnih stikih z Marmontom. Kar zadeva drugi del Vodnikovega načrta v spomenici, tj. utopično misel o stapljanju slovenskega in »ilirskega« jezika v prihodnosti, je znano, da je zoper takšno možnost nastopila pozneje vrsta slovenskih literarnih, kulturnih in javnih delavcev, pred vsemi Prešeren, ki je samostojni razvoj slovenščine v pismu Vrazu leta 1840 ne samo za bližnjo, ampak tudi za daljno prihodnost — do »dneva žetve« — razglasil za edino možnost jezikovno kulturnega razvoja slovenskih dežel.

Vodnikova *Ilirija oživiljena* je poleg jasne ideje o nacionalnopolitični združitvi južnoslovanskih narodov v posebno politično enoto zunaj avstrijske monarhije vsebovala torej tudi problematiko razmerja med različnimi južnoslovanskimi narodi, jeziki in kulturami, ki je ostala v odi neeksplicirana, a jo je Vodnik v času njenega nastanka razumel v smislu jezikovno-kulturnega pluralizma, torej tako, kot jo je v času, ko je ideja o takšni združitvi na Slovenskem bila spet aktualna, obnovil Cankar. Z ozirom na to, da je bila središče Ilirskih provinc Ljubljana, je Vodnik morda celo pričakoval, da bo slovenskemu elementu v tej združevalni enoti pripadla pomembna, če že ne kar središčna vloga, s čimer bi se dalo razumeti v *Iliriji oživiljeni* njegovo poudarjanje, da se vsi prebivalci »Ilirije«, od Gorenjske do Kotora, imenujejo Slovence.

Toda to je bila samo ena od možnih variant nacionalnopolitične ideologije, ki se je v slovenskem razsvetljenstvu prvič definirala že leta 1791 z Linhartom, a je zdaj dobila z zunanji spodbudami trdnjšo in otipljivo podlago. Da ji je Vodnik z *Ilirijo oživiljeno* podelil v nacionalnopolitičnem pogledu reprezentativno podobo, ni mogoče dvomiti, pa tudi ne o tem, da je bila ta podoba sicer vključena v nacionalnopolitično ideologijo, skupno vsem razsvetljencem, vendar takšna, da je Zois in Kopitar nista v celoti sprejemala. Zois

²⁰ Citat sledi Prijateljevemu prevodu na navedenem mestu.

je nedvomno delil z Vodnikom misel, da mora ostati slovenski jezik v državni zvezi z drugimi južnoslovanskimi narodi še naprej edini knjižni, šolski in polagoma pač tudi upravni jezik slovenskih dežel; ker pa najbrž ni verjel v trajnost Ilirskih provinc, si je takšno združitev še naprej — kot že pred letom 1800 Linhart — predstavljal možno samo v okviru avstrijsko-ogrskega državnega območja, čeprav seveda v obliki posebne »ilirske« državno-upravne enote, združujoče v sebi tako Slovence kot Hrvate in Srbe.

To je bila nedvomno tudi Kopitarjeva misel, vendar — kot kaže Kopitarjeva korespondenca v letih 1809—1813 — v manj stalni in uravnovešeni podobi; predvsem pa je bil Kopitarjev nazor o jezikovno-kulturnih razmerjih v procesu južnoslovanskega združevanja ne samo močno neuravnotežen, ampak po svojih izhodiščih drugačen od Vodnikovega in verjetno tudi Zoisovega. Ko so v letih 1809—1811 prihajali Kopitarju na Dunaj glasovi, da bo postala šolski in deželni jezik ilirskih provinc tudi v njenem slovenskem delu verjetno »ilirska« hrvaščina oziroma srbsščina, je te vesti sprejemal sicer z mešanimi občutki, vendar mimogrede celo z izjavo, da on sam ne bi imel »nič proti temu«. ²¹ Toda z druge strani je ravno v teh letih zlasti v pismih Dobrovskemu še naprej razvijal svojo priljubljeno misel, da sestavljajo kajkavski Hrvati genetično s Slovenci eno samo narodno enoto in da bi se pravzaprav morali imenovati Slovence; in da obstaja poleg slovenskega jezika na bližnjem slovanskem jugu samo še srbski, kar seveda pomeni, da bi spričo takšne jezikovne razdelitve ime hrvaškega jezika moralo izginiti. Nasproti temu je Dobrovský zagovarjal mnenje, da bi se to moralo zgoditi s slovenskim imenom, češ da so Kranjci pravzaprav samo odrastek Hrvatov.

Ne glede na takšne polemične razlike je Kopitar podobno kot Zois in Vodnik bil gotovo naklonjen nacionalnopolitični misli, naj bi se Slovani na južnih mejah avstrijsko-ogrskega področja polagoma združili v državno-teritorialno enoto. To misel je Vodnik v štiriletnem meddobju Ilirskih provinc bolj s pesniško intuicijo kot s stvarnim premislekom politično-državnega položaja domislil do radikalnejše ideje o samostojni južnoslovanski državnosti zunaj Avstrije, sklicujoč se na državno legitimnost nekdanje Ilirije. Po letu 1813 ta možnost ni bila več realna, ostala je samo še ideja, ki jo je že leta 1791 zabeležil Linhart, a sta jo med francosko upravo Zois in Kopitar ohranjala kot edino mogočo nacionalnopolitično perspektivo. Da jo je po vrnitvi avstrijske oblasti priznaval tudi Vodnik, je razvidno iz njegove *Ilirije zveličane*, ki je samo na videz prelom z idejo *Ilirije oživiljene*, dejansko pa predvsem nadaljevanje nacionalnopolitične ideologije slovenskega razsvetljenstva s konca 18. stoletja, ki se je po izgubi Ilirskih provinc v novih okoliščinah obnovljene avstrijske monarhije morala vrniti k svojemu prvotnemu izhodišču.

Nastanek *Ilirije zveličane* je seveda mogoče povezovati tudi z Vodnikovo željo po rehabilitaciji pred cesarskimi dvorskimi oblastmi in razveljavitvi službenega odpusta. Vendar takšno razumevanje, ki računa zgolj s subjektivnimi, bolj ali manj domnevnimi ali naključnimi okoliščinami, ne zadošča za razumevanje same pesmi, pa tudi ne njenega nastanka in vloge. V tem pogledu so dosti pomembnejši objektivni položaji, iz katerih je Vodniku leta 1816 prihajala nova vrsta spodbud, da je ponovno formuliral idejo o »ilirski« državi

²¹ Cit. po I. Prijatelj, *Slovenščina pod Napoleonom*, n. m., str. 422.

nosti, ki naj poveže južnoslovanske narode na avstrijskem jugu; iz teh spodbud je proti koncu 1816 ali na začetku 1817 spesnil *Ilirijo zveličano* v več zaporednih verzijah, različnih po obsegu, deloma tudi po vsebini.

Med zunanjimi okoliščinami, ki naj bi spodbudile nastanek nove ode, je prvi I. Grafenauer, za njim pa tudi A. Gspan, opozoril na zvezo z ustanovitvijo stolice za slovenski jezik na ljubljanskem liceju; ustanovljena je bila že 15. decembra 1815, dekret zanjo je bil izdan 12. julija 1816, se pravi ravno v času, ko je Vodnik po vsej verjetnosti že začel snovati *Ilirijo zveličano*.²² Da je dejansko mislil v svoji odi na ta dogodek, kaže začetek starejše verzije. Tu se prvi kitici glasita:

Is Dunaja kliče
Ilirji glasno
slovenzka beseda
Vvčena naj bo

Mat' stara slovenja
se sklanja, se dram'
si misli povelje
Od kot jè al kam.

Na podlagi tega začetka je Grafenauer sklepal, da je bil razlog za nastanek ode jezikovno-šolski, ko naj bi se Vodnik — podobno kot že pri *Iliriji ozioljeni* — pesniško razvel za bolj ali manj domišljjsko proslavljanje stare Ilirije. Toda kot že dejanska vsebina ode Napoleonu ni bila prosvetno-kulturna, ampak predvsem nacionalnopolitična, tako je tudi jedro *Ilirije zveličane* treba videti v njenih nacionalnopolitičnih navezavah. Te so zelo očitne iz začetka zadnje verzije besedila, ohranjene v dveh zapisih. Tu se prvi kitici glasita:

Iz Dunaja Kliče
Ilirja vstan
Svobodnosti tvoje
Napočil jè dan.

Po starih pravicah
Prijeti oblast
In starmu jeziku
Ováruvaj Čast.

Tudi tu je omenjen »jezik« kot vrednota, ki jo je Vodnik v prvotni verziji postavil na prvo mesto; toda zdaj je ta vrednota vključena v širši kontekst, to pa je nastanek »ilirske« državnosti, obnova njene »svobodnosti« in »pravic«, pravzaprav že kar »oblasti«. Še močnejše kot v *Iliriji ozioljeni* je torej v središče postavljena nacionalnopolitična ideja o državni enoti, ki naj zajame južnoslovanski del habsburških ozemelj. Povod za takšno okrepitev nacionalnopolitične misli je bila Vodniku v letu 1816 seveda ustanovitev tako imenovanega Kraljestva Ilirija. Dekret o njem je bil izdan mesec dni po odloku o slovenski stolici v Ljubljani, 3. avgusta 1816.

Ustanovitev je bila deloma še v zvezi z načrti iz leta 1803, ki so predvidevali zedinjenje avstrijskih pomorskih ozemelj od Trsta do Kotora v eno samo upravno enoto; še bolj seveda z obstojem Ilirskih provinc, ki so bile same na sebi upoštevanja vreden vzorec za takšno zedinjenje. V letu 1814, takoj

²² Gl. opombi 9 in 10.

po padcu francoske uprave, se je v osrednjih državnih organih na Dunaju razveljal boj okoli nove organizacije teh dežel, končni rezultat je bila ustanovitev novega »ilirskega« kraljestva, s čimer je bila nekdanja tvorba Ilirskih provinc vsaj na videz povzdignjena na raven kraljestva z grbom in kraljevskim naslovom, ki naj bi ga seveda nosili habsburški vladarji. Med razlogi za takšno državno-upravno enoto v okviru avstrijske monarhije navajajo zgodovinarji številne, od gospodarskih do političnih, med drugim ureditev pomorskega prometa, nadzor nad ogrskimi pomorskimi zvezami, preprečevanje ogrske prevlade nad ozemljem nekdanjih Ilirskih provinc, nazadnje celo upanje, da bi s takšno »Ilirijo« zmanjšali ruski vpliv na Srbe v monarhiji.

Tako zamišljeno Kraljestvo Ilirija je na začetku obsegalo še dovolj velik del Ilirskih provinc, toda že od same ustanovitve je bilo bolj fikcija kot stvarnost, bolj adut notranjepolitične igre kot načrt, ki bi ga hoteli zares uresničiti. Ko so iz njegovega ozemlja že 1822 vrnili hrvaške dele Ogrski, je bilo ozemeljsko okrnjeno. Formalno je obstajalo vsaj do revolucije v letu 1848, ko se ni več omenjalo; toda še leta 1865 so se slovenski politiki sklicevali nanj v svojem legitimističnem »mariborskem programu«. ²³

Vsa ta dejstva v letu 1816, ko je Vodnik spesnil *Ilirijo zveličano*, seveda niso mogla biti predvidljiva. Pač pa je iz izjav, dokumentov in podatkov tega časa očitno poseben interes, ki ga je za ustanavljanje nove državno-upravne enote kazal krog slovenskih razsvetljencev okoli Zoisa — poleg Zoisa predvsem Kopitar in seveda Vodnik. Tako je že leta 1810, ko so Francozi šele urejali upravo svojih Ilirskih provinc, pisal Kopitar v pismu Zoisu o načrtu, da bo Avstrija ohranila Ilirske province, potem ko jih bo dobila od Francozov nazaj; in da bo iz njih nastala posebna kraljevina. Na začetku leta 1816 je bil na Dunaju že skoraj sklenjen nastanek posebne državno-upravne enote, vendar oblika še ne do kraja določena. O tem je Kopitar sporočal Zoisu v pismu 20. marca 1816: »Z druge strani je vsak dan glasneje slišati, da bo v Ljubljani ilirski gubernij za Notranjo Avstrijo, Obalo, celo Tirolsko? K temu Ravnikarjeva slovska stolica (zanjo so mi naložili pripraviti konkurzna vprašanja, inter nos.)« ²⁴

Zois je bil v tem času že več mesecev težko bolan, tako da je Kopitarju lahko odpisal šele 12. julija 1816. Toda v pismu mu je lahko že sporočil o dogodku, ki ga je močno vznemiril, bil pa je očitno v najožji zvezi z ustanavljanjem »ilirskega« kraljestva. Od 19. do 23. maja se je v Ljubljani mudil cesar Franc II. z obsežnim spremstvom, v katerem je bil tudi Metternich. ²⁵ Ta je stanoval kot gost v Zoisovi hiši in tako je prišlo do Metternichovega obiska pri Zoisu. O tem, kako je potekal in kakšne vtise je zapustil v bolnem baronu, stoji v njegovem pismu Kopitarju:

²³ Gl. članek B. Grafenauerja o kraljevini Iliriji, objavljen v Enciklopediji Jugoslavije VI; poleg tega še knjigo J. Polca *Kraljestvo Ilirija* (Ljubljana, 1925).

²⁴ V izvirniku: »Auf der andern Seite hört man täglich lauter, daß in Laibach ein illyrisches Gubernium für Innerösterreich, Litorale, sogar Tyrol wird! Dazu Ravnikars slavische Kanzel (wozu man mich beauftragt die Councilsfragen aufzugeben, inter nos).« Cit. po Prijateljevih prepisih Zoisa-Kopitarjeve korespondence (Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU).

²⁵ Poročila o cesarjevem obisku je priobčeval časopis *Laibacher Zeitung* leta 1816 v št. 41, 42, 44 in 45. V teh poročilih Metternich sicer ni omenjen, pač pa grof Lazansky, ki ga omenja Zois v pismu.

Na kratko ponavljam, da je knez M. vse razloge za Ilirijo, in za južni slavizem z veliko pozornostjo poslušal, si jih vzel k srcu, in obljubil, da hoče na ta predmet speljati pogovor. Dovolil mi je, da jim pošljem Illyrio redivivo z lat. prevodom, in je moj komentar k tej odi in o preganjanem poetu dobrotljivo sprejel. Prof. Z. mi je ravno prinesel avtograf, k čemur zdaj obljublja Illyrio magnificato: Upajmo, da slovanska stolica ne bo dodeljena nemškavcu. Veliko lepih dvorskih besed, vendar tudi veliko vzvišene, prave genialnosti in talenta sem občudoval ob tej priložnosti. Upati je veliko dobrega, če bo prevladala koncentrirajoča stranka. Kljub temu so pa upi za našo domovino še zmeraj skaljeni, kajti po vsem videzu se višja mesta zasedajo s tujci, najboljši domoljubi in poznavalci lokalnega službovanja se trgajo od dežele, kot npr. Gub. B.n v. B.t, čigar izguba je absolutno nenadomestljiva.²⁶

Podoben vtis je Zois sporočil že 12. junija 1816 Rafaelu Zelliju, nekdanjemu nadzorniku ilirskega šolstva:

Tu smo za štiri dni imeli mimogrede našega suverena z vsem spremstvom ministrov, med katerimi se je knez Metternich zadovoljil z mojim vojaškim stanovanjem: čeprav napol mrtev, sem ga videl ob svoji postelji, skupaj z grofoma Wrбно in Lazanskym, in sem imel priložnost občudovati vzvišene darove teh gospodov, in sem si lahko zamislil velike upe za vse dobro v prihodnosti — vendar prepozno zame — proseč nebesa, da bi ga lahko zanamci uživali čimprej.²⁷

K temu je treba upoštevati še Kopitarjev odgovor na Zoisovo sporočilo o Metternichovem obisku, na kratko, a značilno zapisan v dostavku k pismu 20. julija 1816:

Ali bo pa že zdaj prišlo do ilirske dvorske pisarne, kjer smo pod Leopoldom že bili, je treba še počakati. Do tega pa mora priti, če naj se na zunaj in na znotraj deluje z velikim uspehom. Tu per occasionem mentionem injice rei magnae!²⁸

²⁶ Del tega odstavka je citiral v slovenskem prevodu F. Kidrič v Zgodovini slovenskega slovstva, str. 650. V izvirniku, kot ga vsebujejo Prijateljevi prepisi Zoisove korespondence, shranjeni v Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, se odstavek glasi: »Ich wiederhohle kurz, daß der Fürst M. alle Gründe für Illyrien und für den Südlichen Slavismus mit vieler Aufmerksamkeit angehört, beherzigt, und versprochen hat, den Gegenstand zur Sprache bringen zu wollen. Er hat mir erlaubt, Ihnen die Illyria rediviva, mit lat. Übersetzung zuzusenden, und hat meinem Kommentar über diese Ode und dem verfolgten Poeten, gütig aufzunehmen: Prof. S. hat mir eben das Autographon, wozu er nun eine Illyria magnificata verspricht, eingebracht: hoffentlich wird die Slavische Lehrkanzel nicht einem Nem/hovauz ertheilet werden. Viel schöne Hof Sprache, aber auch viel sublimes, wahres Genie und Talent habe bei dieser Gelegenheit bewundert: Viel Gutes ist zu hoffen, wenn die konzentrirende Parthey die Oberhand behält: Indessen sind die Aussichten für unser Vaterland doch noch immer betrübt, weil allem Anschein nach die oberen Stellen mit Fremden besetzt, und die vorzüglichsten Patrioten, und Kenner des Localbestes dem Lande entrisen werden, wie z. B. der Gub. B.n v. B.t, dessen Verlust absolut unersetzlich ist.« V zadnjem stavku se omenja Janez Nepomuk baron Buset, gubernijski svetnik v Ljubljani.

²⁷ V izvirniku, ki ga hrani Narodni muzej v Ljubljani, se to mesto glasi: »Abbiamo qui avuto di passaggio per 4 giorni il nostro Sovrano con tutto il seguito di Ministri, frà i quali il Principe Metternich s'è contentato del mio quartiere militare: quantunque mezzo morto, l'ho veduto al mio letto, assieme alli Conti Wrбно e Lazanský, ed ho avuto campo di ammirare i sublimi talenti di questi Capi, e di concepire grandi speranze di bene per l'avvenire — ma troppo tardi per me, — pregando il Cielo che i Superstiti ne possan godere quanto prima.« Na pismo je pisca razprave opozorila prof. Nada Gspan-Prašelj.

²⁸ Kopitarjev odgovor se v izvirniku — po Prijateljevih prepisih Zoisove korespondence — glasi: »Ob es aber jetzt schon bis zu einer *illyrischen* Hofkanzley

Te izjave in dejstva so v najtesnejši zvezi z nastankom *Ilirije zveličane*, saj je v Zoisovem pismu omenjen ne samo popravljeni latinski prevod *Ilirije ožioljene*, ki ga je Vodnik izdelal za Metternicha, ampak že tudi njegov pripis k temu prevodu, kjer je napovedana *Ilirija zveličana*. V pogovoru z Metternichom je bila nedvomno omenjena tudi ustanovitev slovenske stolice na ljubljanskem liceju, poleg tega je bilo Zoisovo prizadevanje usmerjeno k Vodnikovi rehabilitaciji. Toda iz celote teh pisem in zlasti iz Kopitarjevega odgovora je seveda videti, da je šlo Kopitarju, Zoisu in Vodniku za stvar, ki je bila v nacionalnopolitičnih načrtih slovenskih razsvetlencev dosti pomembnejša. Ilirija, o kateri sta govorila Zois in Metternich, je bila seveda ideja »ilirskega kraljestva«, za katero je čez nekaj tednov izšel ustanovni odlok.²⁹ Kopitar je v svojem odgovoru to idejo samogibno povezal z načrtom Ilirske dvorne pisarne iz leta 1791, ki je bila Linhartova navdala s prvimi upi na južnim Slovanom bolj naklonjeno organizacijo avstrijsko-ogrskega državnega zemljevida. Med zgodnjo Linhartovo formulacijo in izjavami slovenskih razsvetlencev ob ustanavljanju Kraljestva Ilirije v letu 1816 obstaja torej kontinuiteta; med njene člene spada na odločilnem mestu *Ilirija ožioljena*, za končni rezultat tega mišljenja — pa tudi za njegov zadnji javni izraz — je treba šteti *Ilirijo zveličano*, in sicer v podobi, ki jo je dobila z zadnjo redakcijo. Ta se s svojimi poudarki docela sklada z izjavami, načrti in upi, ki sta jih v letu 1816 gojila Zois in Kopitar.

Iz tega zornega kota se bolje odkriva ne le različnost, ampak predvsem otipljiva podobnost in povezanost obeh pesmi o »Iliriji«. Njuna različnost je seveda v tem, da je prva zasnovana kot oda Napoleonu, druga kot slavospev Habsburžanom, toda obakrat z istim razlogom: z Napoleonovo ali s habsburško pomočjo se ustanavlja nova državnopravna enota na ozemlju nekdanje, prvotne in poznejše rimske Ilirije; po tej naj se imenuje država južnoslovenskih narodov, bodisi v okviru obstoječih nadnacionalnih organizmov ali pa v obliki samostojnega državnega telesa.

Istovetnost temeljne ideje se v obeh odah ne kaže samo na nacionalnopolitični ravni, ampak tudi v pesniški obdelavi in duhovni utemeljitvi. Vodnik se je v obeh pesmih moral zateči k zgodovinski fikciji, ki je seveda tudi sam ni jemal zares, ampak si jo je dovolil kot *licentio poetico*. V tem smislu je

kommen werde, wo man unter Leopold bereits *war*, steht zu erwarten. Dazu muß es aber kommen, wenn nach *außen* und nach *innen* mit gewissem und großem Erfolg gewirkt werden soll. Tu per occasionem *mentionem injice rei magna!*

²⁹ Metternich je bil iz različnih razlogov naklonjen ideji »ilirskega« kraljestva in je v pogovoru s Zoisom gotovo to naklonjenost pokazal; na svoj diplomatski način jo je poskušal uveljaviti pri cesarju Francu II., vendar s polovičnim uspehom. Za vprašanje Metternichovega odnosa do južnoslovenskih narodov je med drugim potrebno upoštevati zlasti razpravo Arthurja G. Haasa Metternich und die Slawen (Austrian History Yearbook, V, 1969). Na razpravo je pisca opozoril dr. Peter Vodopivec. Iz Haasove študije je razvidno, da je Metternich že 1. februarja 1816 predložil cesarju poseben memorandum, v katerem je predlagal ustanovitev Kraljestva Ilirije iz cele Dalmacije, Hrvaške južno od Save, Istre, Kranjske in dela Koroške; ponovno se je v tej zadevi obrnil na cesarja v pismu 24. maja 1816, tj. dan po odhodu iz Ljubljane. Kot so jasni razlogi za ta Metternichov načrt — predvsem bojazen pred preveliko madžarsko močjo — je iz nadaljnega razvoja dogodkov sklepati, da cesar Franc teh načrtov ni sprejel in je Metternich z njimi doživel neuspeh; s tem so se izjalovili tudi upi slovenskih razsvetlencev v novo državnopravno ureditev južnoslovenskih predelov takratne Avstrije.

v *Iliriji ožioljeni* izvajal obstoj, nprav in jezik južnoslovanskih narodov ob Jadrinu in na Balkanu iz nekdanjih Ilirov, da bi s tem utemeljil zgodovinsko legitimnost nove državne tvorbe. Podobno se je v *Iliriji zveličani* moral zateči k še bolj navidezni, zgolj pesniško opravičljivi zgodbi o tem, kako da Habsburžani izvirajo iz krajev, ki so bili nekoč slovanski, kar naj bi jih v sedanjosti napravilo za legitimne utemeljitelje slovanskega kraljestva Ilirije.

Pesniški aparat, s katerim je Vodnik predstavil nacionalnopolitično misel slovenskih razsvetlencev, je bil torej zelo starinski, pravzaprav že kar anahronističen, saj je potekal iz podobnih postopkov evropskega humanizma, renesanse in baroka, ki so utemeljevali legitimnost vladarskih hiš, držav in nacij z izmišljenimi antično-srednjeveškimi povezavami, zgodbami in razlagami. Vendar se pod to pesniško preobleko skriva v Vodnikovih odah miselnost, ki je sodobna. V primerjavi z načelom monarhične legitimnosti, ki ga je opesnjeval v svoji mladostni panegirični poeziji Habsburžanom, se v *Iliriji ožioljeni* in *Iliriji zveličani* uveljavlja čisto drugačno načelo, ki je že posledica nove zgodovinske, moralne in nacionalnopolitične zavesti. Narod ni več pasiven objekt, ki naj se prilagaja monarhičnemu legitimizmu, ampak je sam na sebi edini izvir legitimnosti. V skladu z evropskim razsvetljenstvom je postal pravi historični subjekt s svojo posebno svobodo, voljo in usodo. Zgodovina je dogajanje, v katerem naj se narodova svobodnost uresničuje, vladarji, vladarske hiše in obstoječe državne tvorbe pa so orodje, ki ga uporablja zgodovina narodov na poti k svojemu cilju, tj. k »svobodnosti«, »pravici«, »časti« in »oblasti«, kot se v začetku *Ilirije zveličane* imenujejo štirje neodtujljivi atributi naroda kot historičnega subjekta. V skladu s takšnim pogledom se je v Vodnikovih odah uveljavila misel, da si tudi Slovenci in južni Slovani lahko iščejo ustrežnejši državni okvir v že obstoječi politični stvarnosti ali pa si morajo želeli novih državnih tvorb, ki naj nadomestijo obstoječe.

Da se je Vodnik jasno zavedal nekaterih posledic, ki so potekale iz takšnega nazora, priča njegova polemika z Napoleonom, kot jo je vdelal v *Ilirijo zveličano*. Tu je Napoleonu pripisana krivda, da ni izpolnil svoje obljube z Ilirijo, tj. da ji ni dal prave državne samostojnosti in jo kot tako uvedel v krog evropskih držav:

Ne misli mi biti
Ne oča ne Kralj
Za dèteta svoje
Se'm serce ožalj.

Sim pela »jes perstan
Evropini bom«
Ne dà me nevesti
Se vdere na lom.

Iz teh verzov se dá razbrati, da je narod ne samo pravi historični subjekt, ampak da je s svojim obstojem tudi legitimni sodnik nad dejanji vladarjev, dinastij in obstoječih političnih sistemov, ne pa narobe. Poleg tega pa je ravno iz teh kitic — podobno kot iz ustreznega mesta *Ilirije ožioljene*, h kateremu se Vodnik vrača s citatom — mogoče sklepati, da je Vodnik kot nacionalnopolitični pesnik slovenskega razsvetljenstva tematiziral problem slovenstva in državnega jugoslovanstva v obliki, ki se je iztekala v širšo vizijo evropske

politische, državne in kulturne skupnosti: slovenstvo in državno jugoslovanstvo naj dobita mesto, ki jima v tej skupnosti pripada, oziroma z Vodnikovom priljubljeno metaforo — »Ilirija« naj bo »prstan Evropini«.

ZUSAMMENFASSUNG

Valentin Vodnik als nationalpolitischer Dichter der slovenischen Aufklärung

Vodniks politische Poesie ist trotz der geringen Anzahl von ausnehmender Bedeutung, da es sich dabei um die ersten Beispiele slovenischer nationalpolitischer Lyrik handelt — die beiden Oden *Ilirija ožioljena* und *Ilirija zveličana*. Im Lauf der Entstehung dieser Lyrik ist ausdrücklich eine Entwicklung zu beobachten: Vodniks erste politische Verse im Almanach *Pisanice* (1781) und in der Zeitung *Lublanske novice* (1797—1800) sind traditionell, dynastisch—legitimistisch mit Lobgesängen auf die Habsburger Herrscher Maria Theresia, Joseph II sowie Franz II; das Prinzip der Nation oder des Volkes spielt darin keine Rolle, der Mensch ist dem dynastisch—monarchischen Prinzip untergeordnet, im Lied *Zadovolne Kraync* schon im Namen eines aufgeklärten Absolutismus. Erst in *Ilirija ožioljena* (1811) und *Ilirija zveličana* (1816/17), die bereits zur Zeit der Illyrischen Provinzen und während der österreichischen Restauration entstanden sind, wird das Slovenentum nach dem Grundsatz der nationalpolitischen Ideologie thematisiert; diese sieht in der Nation ein historisches Subjekt, das nicht nur die legitime Grundlage für die Sprache und die Kultur, sondern auch für die eigene Staatlichkeit bilden sollte. Das Letztgenannte wird in beiden Liedern — im ersten mit der Berufung auf Napoleon, in der zweiten hingegen auf die Habsburger — in Form von »Illyrien« thematisiert, wobei der Dichter an ein neues staatsrechtliches Gebilde denkt, das die südslawischen Nationen im Süden des österreichisch—ungarischen Staatsgebietes umfassen sollte. Wie aus Vodniks »Promemoria« über die Sprache (1811) ersichtlich ist, hat er im Rahmen einer derart verstandenen Staatlichkeit die Erhaltung und Entwicklung verschiedener Schriftsprachen, d. h. der slovenischen und der dalmatinisch—štokawischen vorgeschlagen.

Vodniks nationalpolitische Poesie ist im weiteren Kontext der slovenischen Aufklärungdenkweise entstanden, die auch auf nationalpolitischer Ebene Ideen formulierte, die den Keim des slovenischen nationalpolitischen Denkens überhaupt darstellen. Als erster hat A. T. Linhart im Jahre 1791 in der Einleitung zu seiner Geschichte der Slovenen auf die Möglichkeit einer besonderen Staatseinheit für die Südslawen im Süden des österreichisch—ungarischen Staatsgebietes hingewiesen. Die politischen Veränderungen in den Jahren 1797 bis 1809 lenkten die Aufmerksamkeit der slovenischen Aufklärer — Zois, Vodnik und Kopitar — immer mehr auf ein besonderes, »illyrisches«, staatlich—territoriales Gebilde hin, worauf schon die österreichischen Pläne aus dem Jahre 1803 orientiert gewesen und die von den Franzosen in Form der Illyrischen Provinzen ausgebildet worden waren. Die Resonanz auf dieses Ereignis findet sich in Vodniks *Ilirija ožioljena*. Im Gegensatz dazu muß das Gedicht *Ilirija zveličana* mit der Entscheidung der österreichischen Herrschaft in Verbindung gebracht werden, das Königreich Illyrien als besondere staatsrechtliche Einheit in einigermaßen andersgearteten Grenzen zu gründen. Metternichs Besuch bei Zois im Jahre 1816 ließ die slovenischen Aufklärer frische Hoffnung über die Bedeutung eines solchen Gebildes für die Entwicklung eines slovenischen nationalen, kulturellen und sprachlichen Aufschwungs schöpfen. Das Königreich Illyrien blieb nach seiner Gründung zwar nur eine fiktive politische Erscheinung, doch wurde Vodnik gerade auf dieser Grundlage — zugleich mit der Einrichtung eines Lehrstuhls für die slovenische Sprache in Ljubljana — durch dieses Ereignis zur Niederschrift seiner *Ilirija zveličana* inspiriert, worin er nochmals die leitende nationalpolitische Idee der slovenischen Aufklärer über die Verbindung des Slovenentums mit einer spezifischen südslawischen Staatlichkeit in Verse goß.